

Kdo je 10. marca 1944 v Trstu ustrelil dr. Stanka Vuka, njegovo ženo Danico in dr. Drago Zajca? To vprašanje do danes ni razrešeno in je bilo v preteklosti predmet številnih ugibanj in špekulacij. Pred časom je obširen članek o tem napisal literarni zgodovinar Emil Cesar. Ker je njegovo pisanje strupen konstrukt, nevreden današnjega časa, naj nanj vsaj opozorimo.

Stanko Vuk se je rodil leta 1912 v Mirnu pri Gorici. Po končani trgovski akademiji je v Benetkah študiral politologijo in diplomatske vede in leta 1938 doktoriral s temo o narodnih manjšinah v Jugoslaviji. Po študiju se je zaposlil v knjigarni in založbi v Trstu. Pisal je pesmi in pisateljval ter objavljaval v različnih revijah. Bil je iz krščanske družine, zato je bil svetovnonazorsko krščanski socialist.

Danica in Dr. Stanko Vuk

Cesarjeva oblačila

1. del

Junija 1940 se je poročil z Danico Tomažič, sestro komunista Pinka Tomažiča. Oktobra istega leta so ga fašisti aretirali. Na drugem tržaškem procesu je bil med 60 obtoženci, obsodili so ga na 15 let zopora zaradi protifašističnega delovanja, širjenja slovenskih knjig, izdajanja dijaških listov, vohunstva in prevratništva. Svaka Pinka Tomažiča so obsodili na smrt in ustrelili. Zaprt je bil v Fossanu v Piemontu. Po kapitulaciji Italije so ga po posredovanju Rdečega križa Nemci februarja 1944 izpustili. Od tod dalje je njegova zgodba znana samo iz komunističnih virov. 10. marca 1944 so ga v stanovanju v Trstu skupaj z ženo Danico in ključnim obiskovalcem dr. Dragom Zajcem ustrelili neznanci. Kdo so bili ti neznanci, je vse do danes predmet različnih domnev in špekulacij.

Umolknil je trs

Eno takšnih špekulacij, verjetno najhujšo doslej, si je privoščil literar-

ni zgodovinar Emil Cesar v skoraj petdeset strani dolgem sestavku *Umolknil je trs* (Borec, 2001, št. 591—593). Članek je napisal izključno zato, da bi z njim za trojni umor v tržaški ulici Rossetti okrivil tako imenovano plavogardiščno (liberalno) stran in da bi s tem izključil možnost, da so to storili komunisti. Čisto vse v članku je podrejeno dokazovanju te teze, zato je članek en sam konstrukt in špekulacija.

Sestavek je Cesar zgradil na množici različnih virov in mu s tem poskušal dati videz poglobljenosti in temeljitosti. Vendar branje hitro pokaže, da je s to množico različnih virov predvsem manipuliral, saj je ključne podatke nalašč črpal iz različnih virov, čeprav podrobnejši pregled pokaže, da ti izvirajo le iz enega ali dveh temeljnih virov.

Emil Cesar je svoj sestavek začel v maniri najboljšega propagandista. Začel je z razmislijanjem o slovenski politični policiji po septem-

bru 1943 v Ljubljani. Pri tem je uporabil znani diskvalifikacijski besednjak in omenil "gestapovsko-klerofašistično vladno, bolj klerofašistično kot gestapovsko", ki je bila "grozeča, glasna in nasilna". "To je bil čas, ko so maskirani ljudje vdirali v stanovanja in morili ljudi drugačnega političnega prepričanja in ko so se na zidovih pojavljali zgovorni in grozeči črni odtisi človeške dlani, znaki 'črne roke,'" je zapisal, in dodal, da je bil to čas, "ki ni poznal milosti, oznanjal je samo nasilje in smrt."

Umazana posoda

V takšno posodo je Emil Cesar, literarni zgodovinar, ki po vojni ni delal nič drugega kot pisal knjige in sestavke o partizanskem pesništvu, položil svojo zgodbo o dr. Stanku Vuku. Z bombastičnimi besedami je prikazal domobranksko politično policijo iz leta 1944 in zanj je vistem vojnem času obstajala le ta. Zanj komunistične revolucije, ki je pro-

tevolucijo in to policijo povzročila, ni bilo, prav tako ne Vosa in njegovega sistematičnega pobijanja političnih nasprotnikov, ne pobojev celih družin (leta 1942 najmanj 28 družin). Zanj ni bilo neizmerno strupene komunistično-partizanske propagande kot ne pobojev več kot 600 vojnih ujetnikov jeseni 1943, med njimi prek 30 ranjencev. Pozna samo početje domobrankske politične policije iz leta 1944, ki je nastala dve in tri leta po tem, ko so vosovci in partizani množično pobijali drugače misleče Slovence najprej v Ljubljani, potem pa tudi drugod po Sloveniji (leta 1942 najmanj tisoč).

Omenil je celo primer političnega policista Resbergerja, ki da so mu (kdo?) dokazali "nasilje nad zapornik" in ga zato deportirali v nemško koncentracijsko taborišče. Katerega od komunistično-partizanskih krivnikov, ki so mučili in ubijali ujetnike, so kam poslali?! Kakšna pošastna mučenja so izvajali partizani leta 1942 (in tudi kasneje), pa so "sankcionirali" samo dva ali tri, ki so popolnoma ponoreli. Emil Cesar svoj

Dr. Drago Zajc

disti in klevetniki. Eden takšnih je bil Jože Vidic in ni naključje, da je Cesar svoje besedilo v veliki meri naslonil na njegovo pisanje. Toda svojega "učitelja" je tokrat celo presegel.

Sklicevanje na pisatelja

Cesar je že na začetku usmeril svoj prst v domnevnega storilca. Ko je omenil, da je bilo o tej temi doslej narejenih več raziskav, je zapisal: "Vse pa so si bile edine: zaradi svojega sklepa, da se pridruži partizanom, so Vuka ubili politični nasprotniki." Morda res "vse" ciljajo v to smer, čeprav si še zdaleč niso bile vse "edine" glede tega, vendar je treba vsaj dodati, da so vsi ti zapisi prišli izpod levičarskih rok, izpod "desne roke" pa ni nobenega, saj so jih levičarji pobili.

Če bi hotel postaviti v pravo luč vse Cesarjeve sporne trditve, ki jih je napisal na skoraj petdesetih straneh, bi potreboval najmanj toliko prostora. To pa seveda ni mogoče, zato naj opozorim samo na nekatere elemente njegovega pisanja. Omenil sem, da je svojo pripoved napisal tako, da je videti, kot da jo je gradil na množici različnih virov. Toda tu je naredil eno prvih velikih napak. Leta 1986 je izšla knjiga tržaškega pisatelja Fulvia Tomizze *Mladoporočena z ulice Rossetti*, ki je v celoti namenjena zgodbi zakoncev Vuk. Prav neverjetno je, da se je Cesar izredno veliko skliceval na to knjigo oziroma je povzema in celo navajal pisateljjeve trditve. Najprej, Tomizza je svojo literarno zgodbo zgradil izključno na znanih, večinoma slovenskih virih, zato ni bilo nobene potrebe, da je Cesar gradil na njegovih formulaci-

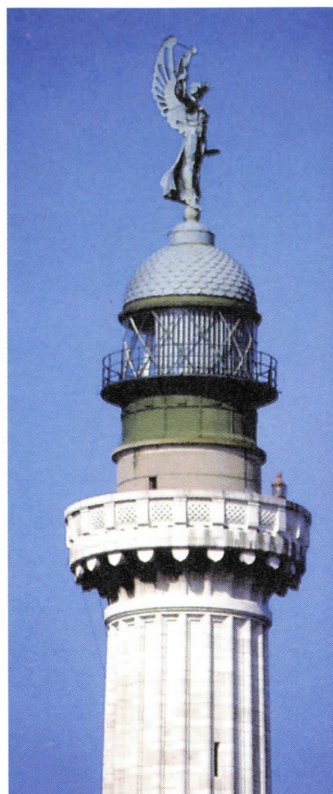
jah. Drugič pa je Tomizza seveda, ker je pisal roman, marsikaj obrnil po svoje, poleg tega pa se je glede iskanja krivca postavil na "levo" stran.

Cesarjevi ovinki

Toda še večjo manipulacijo si je Cesar privoščil glede ključnega dela zgodbe, da je Vuk skupaj z ženo nameraval v partizane in da je zato trojni umor izvršila politično nasprotna stran. Pri tem se je veliko skliceval predvsem na dve zgodbi, ki sta ju sestavila Jože Vidic in Miran Košuta. Cesar je raje kot na "primarnem viru" gradil na "sekundarnih" virih. "Primarni" vir je namreč članek dr. Jože Vilfana, ki ga je objavil slabe tri tedne po Vukovi smrti, to je 28. marca 1944 v primorski izdaji *Kmečkega glasa*. Čeprav je Vidic natančno (z narekovanji) navajal iz tega Vilfanovega članka, je Cesar kot vir raje navajal Vidica. Očitno je to počel le zato, da bi bralec dal občutek, da gradi na množici različnih virov. Vilfana je na drugih mestih namreč posebej omenil.

Najprej, kdo je bil dr. Joža Vilfan? Član komunistične partije je bil že od leta 1934 in v drugi polovici tridesetih let je opravljal pomembno propagandno dejavnost za komuniste. Vodstvo revolucije ga je poleti 1943 poslalo na Primorsko, kjer je bil član pokrajinskega vodstva OF za Primorsko in podpredsednik "Pokrajinskega narodnoosvobodilnega sveta za Primorsko". Leta 1944 je bil tako rekoč vodilni komunistični funkcionar na Primorskem. Štiri dni po trojnem umoru v Trstu je OK VOS za Trst poslal centrali primorske VOS pismo, v katerem med drugim piše, da je "ljudstvo" v mestu "precej vznemirjeno zaradi tega tragičnega pogina. Bojimo se, da ne bi belogardisti izrabili te prilike in vrgli na nas to ker se širijo nekatere govornice, da so jih partizani radi izdajstva". Pisec je še dodal, da je ta dogodek "velikega političnega pomena".

Cesar pa je zapisal: "Nasprotnikom je z govoricami o partizanski krivdi uspevalo ustvarjati zmedo le kratek čas, dokler ni prepričljivo spregovorilo narodnoosvobodilno časopisje." In res, že dvanajst dni po dopisu tržaške VOS je v primorski izdaji *Kmečkega glasa* dr. Joža Vilfan "prepričljivo", kot pravi Cesar, spregovoril

o Vukovi zadevi. Napisal je, da se je Vuk odločil za partizansko stran, da se jim je namenil pridružiti in da se je zaradi tega celo sešel z njim. Vilfan je bil takrat seveda prekaljen propagandist in prav propaganda je bila, če že ne najpomembnejši, pa vsaj drugi najpomembnejši dejavnik uspeha revolucionarnega projekta. Vilfan je vedel, da mora s prstom pokazati na nekoga na "nasprotni" strani, zato je med drugim zapisal: "Propadli dr. Jazbec, vodja z gestapom zvezane izdajalske bande, mu je zagrozil s smrtjo, njemu in njegovi ženi, ter svojo grožnjo tudi izpolnil..." Iz tega Vilfanovega "pričevanja" je povojna komunistična publicistika naredila veliko zgodbo o dr. Ernestu Jazbecu in njegovi krivdi za umor. To so lahko počeli, ker je bil Jazbec mrtev; pa tudi če ne bi bil, so imeli pri svojih pisanjih (konstruktih) neomejeno svobodo in moč. Napisali so vrsto strupenih zgodb, ki so pogosto temeljile na nemogočih sklepanjih in trditvah. Med njimi je bil prvi Jože Vidic in prav nanj se je Cesar močno naslonil.

Dr. Ernest Jazbec

Tu seveda ne morem iti v podrobnosti. Zato naj le omenim, kdo je bil dr. Ernest Jazbec. Rojen je bil leta 1913 v Svetem pri Komnu. Bil je pravnik z

doktoratom. Celo nasprotniki, ki so ga grdo okrivili glede Vukove zadeve, so morali zapisati, da je bil velik narodnjak, da je bil v začetku leta 1944 organizator slovenskega šolstva na Tržaškem, da je osebno s šolskih stavb odstranjeval italijanske table z napisi Scuola (šola) in da se je odločno bojeval za slovensko šolo. Leta 1944 je sodeloval z Vladimirjem Vauhnikom oziroma v njegovi obveščevalni organizaciji, ki je delovala za angleško obveščevalno službo. Jeseni so organizacijo Nemci odkrili in nekatere člane aretirali, med njimi voditelja Jožeta Golca, nato pa še Jazbeca. Golca so ubili v tržaški Rižarni aprila 1945, Jazbeca pa so novembra 1944 odpeljali v taborišče Ebensee, podružnico Mauthausna, kjer je umrl po koncu vojne, 22. maja 1945, domnevno zaradi izčrpanosti in bolezni.

Zgodba na namigih

Bil je torej mrtev, zato so ga povojni komunistični propagandisti lahko na podlagi Vilfanove insinuacije naredili za izrazitega negativca in krivca za Vukov umor. Toda niti glavni med njimi, Jože Vidic, si ni privoščil, da bi mu pripisal neposredno sodelovanje pri umoru, čeprav je to v svojih knjigah v drugih primerih na veliko počel. To je zdaj, potem ko je poteklo deset let po demokratizaciji in ko bi pričakovali, da bodo publicisti čedalje bolj zavezani resnici, z neverjetno lahkotnostjo storil Emil Cesar. Dr. Ernest Jazbec v njegovi pisarni nastopa kot izrazit negativec, nasilnik in kot voditelj in neposredni sodelavec pri trojnem umoru na ulici Rossetti. In Cesarjev štirideset strani dolgi konstrukt je nastal iz povsem nedokazanega namiga dr. Jože Vilfana, ta pa ga je takoj po atentatu napisal za potrebe propagandne vojne. Zanimivo, da tudi v Cesarjevi oziroma Vukovi zgodbi nastopa dr. Joža Vilfan in dr. Marijan Breclj. Oba sta namreč nastopala tudi v zgodbi o dr. Alešu Stanovniku. V obeh primerih sta odigrala pomembno vlogo, tako da sta se tako Emil Cesar kot Janez Stanovnik opirala na njuno "pričevanje". Tako Vilfan kot Breclj sta v komunistično-revolucionarnem taboru naredila strmo in mogočno kariero.

Konec prihodnjic
Ivo Žajdela

Dr. Ernest Jazbec